

OD REDAKCJI

Redakcja półrocznika naukowego „Pamięć i Sprawiedliwość” postanowiła poświęcić 43. numer pisma zagadnieniom związanym z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości w czasie stanu wojennego. Wątek ten nie był dotąd szerzej analizowany, nie powstała też żadna poświęcona mu monografia. W jego obrazy, odtwarzanym przez badaczy historii i prawa, wciąż istnieje wiele luk.

Prokuratura i sądownictwo, zarówno powszechne, jak i wojskowe, należały – obok aparatu bezpieczeństwa – do najważniejszych narzędzi represji, stosowanych przez władze komunistyczne w okresie od 13 grudnia 1981 do 22 lipca 1983 r. Działywały wówczas na podstawie antydatowanych na 12 grudnia 1981 r. dekretów: o stanie wojennym, o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych Prokuratury PRL w czasie obowiązywania stanu wojennego. Ustawodawstwo to było sprzeczne z zaaprobowanymi formalnie przez władze w Warszawie międzynarodowymi aktami prawnymi, m.in. Międzynarodowym paktem praw obywatelskich i politycznych oraz konwencjami nr 87 i 98 Międzynarodowej Organizacji Pracy.

W omawianym okresie internowano blisko 10 tys. osób, a prokuratury wszczęły w trybie doraźnym 10 774 śledztwa przeciwko 13 634 podejrzanym, w tym 2594 z dekretu o stanie wojennym. Za czyny popełnione z pobudek politycznych sądy powszechne skazały 1685 ludzi, w tym 979 na podstawie ustawodawstwa stanu wojennego, a trybunały wojskowe – 10 191, z czego 5681 za przestępstwa z dekretu o stanie wojennym. Ponadto około 210 tys. osób zostało ukaranych przez kolegia ds. wykroczeń.

Numer otwierają dwa eseje. W pierwszym, będącym refleksją natury prawnej, Andrzej Pozorski poruszył kwestię rozliczenia zbrodni sądowych w powojennej Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem okresu stanu wojennego. Zwrócił uwagę na pojęcie **zbrodni sądowej** i zasadność prowadzenia postępowań karnych w sprawach tego rodzaju deliktów. W drugim opracowaniu, mającym charakter historyczny, Grzegorz Majchrzak opisał działanie wymiaru sprawiedliwości w stanie wojennym w sprawach politycznych. Wymienił i scharakteryzował zmiany, które nastąpiły w funkcjonowaniu prokuratury

i sądownictwa po 13 grudnia 1981 r. Podniósł także sprawę weryfikacji i czystek kadrowych, mających wówczas miejsce w tych instytucjach, oraz sposoby wpływania przez władze na orzecznictwo sądów. Podkreślił, że wymiar sprawiedliwości – obok ludowego Wojska Polskiego, Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej – był jednym z filarów stanu wojennego i został wykorzystany do pacyfikacji niepokornej części społeczeństwa oraz zastraszenia reszty. Autor zwrócił także uwagę na znaczenie kolegów ds. wykroczeń jako ważnej instytucji, uzupełniającej pracę prokuratury i sądów.

Dział „Studia” otwiera artykuł Krzysztofa Malickiego, Iwony Żuk i Sławomira Wilka, w którym autorzy, na podstawie największych badań sondażowych, przeanalizowali, jak stan wojenny i zbrodnie komunistyczne z czasów PRL są postrzegane przez współczesne społeczeństwo polskie. Kolejne teksty to studia przypadków. Patryk Pleskot omówił okoliczności zaocznego skazania na śmierć byłych ambasadorów PRL – Romualda Spasowskiego i Zdzisława Rurarza. Przypomnił, że po 13 grudnia 1981 r. takie wyroki otrzymało łącznie siedem osób. Ich sprawom towarzyszyła rozbudowana oprawa propagandowa, mająca na celu nie tylko wzbudzenie strachu skazanych, lecz także działanie odstrasżające wobec innych dyplomatów i obywateli PRL, którzy mogliby chcieć pójść w ich ślady. Zbigniew Bereszynski przedstawił bezpośrednie konsekwencje wprowadzenia stanu wojennego w przypadku pracowników prokuratury, sądów i adwokatury w województwie opolskim, ze szczególnym uwzględnieniem weryfikacji politycznej kadr, aktów protestu przeciwko zaistniałej sytuacji oraz związanych z nimi działań represyjnych aparatu władzy. Marcin Dąbrowski opisał polityczne procesy karne działaczy niezależnych związków zawodowych i opozycji politycznej, odbywające się przed sądami wojskowymi i powszechnymi na terenie Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” po 13 grudnia 1981 r. Marzena Grosicka ukazała część form represji (internowania, procesy polityczne, powołania do wojska), zastosowanych w tym czasie wobec mieszkańców ówczesnego województwa kieleckiego. Autorka podkreśla rozległość szykan zastosowanych na tym terenie, m.in. internowaniem objęto zdecydowanie liczniejszą grupę ludzi niż pierwotnie zakładano, a liczba osób represjonowanych była – proporcjonalnie do liczebności poszczególnych regionów związku – większa niż na innych, niekiedy znacznie aktywniejszych politycznie obszarach. Marcin Kasprzycki omówił działania organów, instytucji i służb, na czele z Wojewódzką Komisją do Walki ze Spekulacją (WKDS) w zakresie walki z nielegalnym handlem towarami deficytowymi w ówczesnym województwie krakowskim. Przedstawił genezę powstania WKDS, wspomnił także o innych instytucjach, mających wpływ na działania antyspekulacyjne, oraz przywołał przepisy prawne stosowane w walce z osobami dopuszczającymi się wykroczeń lub przestępstw omawianego rodzaju. Dopełnieniem artykułu jest aneks, w którym umieszczono tabele z danymi statystycznymi, ilustrującymi różne aspekty działań antyspekulacyjnych w Krakowie i województwie. Cecylia Kuta scharakteryzowała represje karne, stosowane wobec krakowskich działaczy tzw. drugiego obiegu wydawniczego. Autorka skupiła się na sprawach związanych z redagowaniem, drukowaniem oraz kolportowaniem podziemnych pism i druków zwartych, natomiast wyłączyła z analizy sprawy prowadzone wobec osób drukujących i kolportujących ulotki oraz napisy o treści antypaństwowej. Sebastian Pilarski zaprezentował funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w okresie stanu wojennego na przykładzie województwa kaliskiego – obszaru peryferyjnego, niebędącego

w skali ogólnopolskiej ani kluczowym centrum społeczno-politycznym i gospodarczym, ani silnym ośrodkiem opozycji i regionem NSZZ „Solidarność”. Przedstawił orzecznictwo tamtejszych sądów cywilnych i wojskowych, kolegów ds. wykroczeń oraz aktywność prokuratury. Przemysław Piątek zaprezentował praktyczne aspekty użycia przepisów trybu doraźnego, wprowadzonego do prawa w Polsce wraz ze stanem wojennym, wobec organizatorów i uczestników tzw. strajków grudniowych w kopalniach węgla kamiennego w województwie katowickim. Autor przeanalizował oceny wojskowych prokuratorów i sądów, dotyczące „szczególnie wysokiego stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu” – przesłanki warunkującej stosowanie wspomnianego trybu. Wskazał na szczególną konstrukcję przepisu dotyczącego tej przesłanki, umożliwiającą daleko idącą dowolność jego stosowania. Wykazał, że czyny będące powodem represji – jak przynależność do związku zawodowego i uczestnictwo w strajkach, przed 13 grudnia 1981 r. całkowicie legalne – w rzeczywistości nie były niebezpieczne dla społeczeństwa, natomiast rodziły poczucie zagrożenia wyłącznie wśród twórców stanu wojennego.

Dział „Varia” składa się z pięciu rozpraw. Jacek Wołoszyn przedstawił procesy członków organizacji podziemia niepodległościowego, złożonych z młodzieży, w latach 1948–1956. Wskazał, że treść aktów oskarżenia, mów prokuratorskich, uzasadnień do wyroków i sprawozdań prasowych służyła realizacji celów należących do sfery propagandy politycznej. Zbigniew Girzyński omówił obraz tzw. przełomu październikowego 1956 r. w Polsce na łamach dziennika „Narodowiec”. Pismo to było największą polską gazetą wydawaną do 1989 r. we Francji. Dla mieszkających w niej Polaków stanowiło główne źródło wiedzy o świecie i kraju. Barbara Techmańska podjęła temat wizerunku polskich szkół podstawowych lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w., obecnego we wspomnieniach byłych uczniów tych placówek. Rafał Roguski scharakteryzował, na wybranych przykładach, sposób przedstawiania polskich powstań narodowych w podręcznikach z okresu PRL. Natomiast Karolina Wanda Olszowska zajęła się kwestią amerykańskiej pomocy dla Turcji w latach 1947–1952.

W dziale „Dokumenty” Krzysztof Łągojda i Jędrzej Siuta opublikowali protokół z oględzin sądowo-lekarskich siedmiu czaszek, przewiezionych w 1943 r. z mogił katyńskich do Wrocławia. Wspomniane oględziny zostały przeprowadzone w Zakładzie Medycyny Sądowej Uniwersytetu Medycznego w tym mieście w 2002 r.

W sekcji „Recenzje i polemiki” znalazły się dwa teksty. Tadeusz Wolsza podjął się przedstawienia książki Pawła Skibińskiego *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenia Polaków*. Natomiast Joanna Karbarz-Wilińska omówiła edycję dokumentów pod tytułem *Zbrodnie Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii na Kresach Południowo-Wschodnich II Rzeczypospolitej (1939–1945) w dokumentach. Studia i materiały*. Tom zamyka sprawozdanie z konferencji „Niemcy, w ręce wasze oddaję Polaków, musimy ten naród wytepić”, autorstwa Daniela Czerwińskiego i Mateusza Kubickiego.

Cecylia Kuta

ORCID: 0000-0001-9485-3239

Daniel Czerwiński

ORCID: 0000-0002-2944-7741